

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебаишек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:
ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:
НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:
ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРСИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:
СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катјарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ
У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ *МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ* КРОЗ ПРИЗМУ
АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиновић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ
СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:
ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ *EAST-WEST STREET*
ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:
ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ *ПСАЛАМ 44* / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ *ДНЕВНИК* ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Марија Д. Луковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА: НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ?²

Предмет рада јесу лексема експерпирани из одабраних речника српског језика које су у вези са јеврејством. Циљ рада јесте издвајање лексема које одређују појмове о јеврејству како би се направио речник на основу изабраног корпуса и показало којим се језичким јединицама одређују истраживани појмови у оквиру српског језика. Стварање речника подстакнуто је идејом о неопходности упознавања са јеврејском културом кроз језик и очувања свести о Холокаусту као догађају који је одредио прошлост и будућност сваког народа на било ком ступњу развоја. Очекује се да ће се у издвојеном речнику највећи број лексема односити на религију, а затим на насиље и прогонство који су одредили судбину Јевреја. Корпус чине *Речник српскохрватског књижевног језика* (1990) и *Речник српскога језика* (2007). Методом посматрања удруженим са методом анализе формирана је грађа, да би се упоредном методом утврдила разлика међу лексемама забележеним у двама речницима насталим у периоду од 17 година.

Кључне речи: Холокауст, хуманизам, јеврејство, речник јеврејских појмова, српски језик

*Да ли је историја, у смислу модернизма,
дошла до краја зашто ишло смо
тријумфално решили све њене проблеме,
зашто ишло нам (коме?)
они изгледају као несеудопроблеми,
или зашто ишло смо најпокон дишли руке од њих?
Т. Иглтон*

1. Уводне напомене

Још је средњовековна идеолошка мисија стратешки читавала Стари завет у Нови, прилагођавала јеврејско текстовно и културно наслеђе разумевању оних који нису Јевреји, са инсистирањем на дословности оригиналних текстова, јер би се допунским интерпретацијама текстова отворио простор за читавање нових значења, чиме би се тексту могла приписати нова тумачења (уп. Џејмсон 1948: 31–32). Таква стратешка залагања указују на чињеницу да је јеврејство требало бити препознато у системима оних које не укључује, али и на чињеницу да препознавања нису увек била могућа. „Ако се (за нас је то само хипотеза) јудаизмом назива то искуство бесконачно другог, треба промислити његову нужност, налог да се произведе као логос” (Дерида 2001: 111). Историјска кретања идеју о јеврејству учинила су готово еквивалентном идејом о Холокаусту, о прогонству

1 marijakv95@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

и прогоњенима, и то под плаштом универзалне људскости која, у дегенерисаном смислу, подразумева да одређене културне предрасуде могу достићи глобалну важност и пронаћи начин за уништавање другости других (уп. Иглтон 1997: 69).

Јевреји су доживљавани као компактна скупина дефинисана својом вероисповешћу, народ расут по читавом свету који поступа по одређеним правним механизмима, а који је подвргнут процесима еманципације у срединама у којима се нашао још крајем 18. века, и то пре свега кроз усвајање неког од доминантних језика науштрб јидиша (уп. Михан 2008: 68–69). Мада су историјски ужаси неретко стварнији од дискурса који о њима данас говоре, мада је остао мали број оних који у своје искуству имају прогонство,

у заборавном свету, већ и сама реч 'холокауст' одржава у животу остатке сећања, без којих ништа не би ни подсећало на Аушвиц. [...] Лозинка 'холокауст' повезује мутне слутње о томе да постоји веза између Јевреја и националсоцијализма, између антисемитизма и европске историје у специфичну вербалну представу. (Клаусен 2003: 10)

Холокауст не треба проматрати само као јасно дефинисан догађај везан за прогањање и убијање Јевреја у окриљу националсоцијализма, већ као вишедимензионалан, поступан процес у јеврејској историји који је захватао њихов свакодневни живот, трагично их одређујући у читавој Европи и северној Африци и пре самог догађаја прогоњења (уп. Михан 2008: 66). Данашња многострука настојања да се Холокауст објасни не показују да је човечанство достигло ниво на коме се то уопште и може учинити, „нити је вероватно да ћемо то моћи учинити у догледној будућности, ако уопште икада будемо у стању да то учинимо” (Бауер 2008: 132). Таква настојања пре су покушај буђења историјске свести о чињеницама које одређују не само Јевреје и њихова страдања већ и оне који нису били захваћени страдањима и прогоњењем, а који, уколико остану неми на такве ужасе, стичу потенцијал да страдањем и прогоњењем буду одређени. Интелектуалним и емотивним напором појединац мора неговати историјску свест како би схватио да је Аушвиц, заправо, део његове сопствене историје (уп. Клаусен 2003: 46).

Антисемитизам је са 'националним уздицањем' почетком 1933. постао службено владајуће учење у свом најгорем облику. Антисемитизам је употребљен за консолидовање новоуспостављене власти и плански примењиван за морално дискредитовање, социјалну дифamacију и правно дискриминисање јеврејске мањине у Немачкој. (Бенц 2012: 17)

Како се свако издвајање одређене скупине као мањине заснива на идеји о издвајању Другог, издиференцираног, Јевреји су, и пре самог прогонства, били одређени као другачији. Жута звезда будила је свест о другости, о одвојенима, а јеврејска свест заправо и јесте свест о одвојености, несрећна свест (уп. Дерида 2001: 28).

Порицање суштине геноцида, историјске истине, као и настојање да се опсег Холокауста умањи честа су настојања у опширној литератури насталој након Другог светског рата (уп. Гутман, Шацкер 2010: 273). Историју велики део популације може тумачити као причу о непрекидном израбљивању, патњи, понижавању и потлачености – и таква размишљања перципирају се као хуманистичка у оном смислу у коме се она тичу људске врсте као целине, а, ипак, таквим тумачењем удаљавају се од хуманистичког поимања у модернијем смислу (уп. Иглтон 1997: 74). Мада је историјска нарација дијалектичка и истовремено сама себи противречна, често одређена феноменима екстремности, приправности и узбуне, историја која би била лишена екстремности, приправности и узбуне може проистећи једино из историјске нарације и ни из чега другог (уп. Иглтон 1997: 77).

Покушајима да се историја преобрази и умањи значај и обим догађаја који су, неминовно, одредили сваку стварност, и пре и после Холокауста, покушава се утицати на политичко несвесно сачињено од тешкоћа, препрека и ограничења који човеку не дозвољавају да у потпуности открије реалност облика и видове историјског постојања (уп. Первић 1984: 9). Таквим покушајима утиче се и на идеју хуманизма, или, боље речено, идеју о његовом постојању у данашње време, о покушајима да му се врати, односно поново одреди смисао (уп. Хајдегер 1998: 36–37).

Хуманизам се може посматрати кроз различите призме: 1. етичку, где значи уверење да се према људским бићима треба односити са поштовањем и саосећајношћу; 2. социолошку, где значи да је друштвене структуре најбоље посматрати као продукте људских агенаса, и 3. историјску, где означава периоде као што је ренесанса, када 'човек' постаје средиште научне активности. Последње значење може, али не нужно, да укључи још једно: уверење да постоје значајне разлике између људи и других животиња, уверење које *можда* има за последицу то да би требало да човек суверено да влада над њима (уп. Иглтон 1997: 172).

„'Хуманизам' сада значи, ако се одлучимо да ту реч задржимо: бит човека је битна за истину бића, и то на тај начин да нам, услед тога, управо није стало до човека као таквог” (Хајдегер 1998: 37). Хуманистичка настојања поистовећена су са интенцијама ка откривању истине бића, која може бити садржана једино у језику. „Језик је кућа бића у којој човек станујући ек-систира тиме што, чувајући је, припада истини бића” (Хајдегер 1998: 26). Ипак, хуманистичка настојања тежила су прикривању могућности језика да установи, а не само да опише, оно што представља, па се, према том становишту, ниједан дискурс не би могао одредити као вредносно неутралан (уп. Хачион 1996: 318). Историографска метафикција, типична за постмодернистичко одређење света, показује да се језик на многе начине може употребити (и злоупотребити), што би могло освежити хуманистичку веру у моћ језика (уп. Хачион 1996: 305).

„Постмодерна теорија и пракса не мисле да је 'истина' илузорна, већ да је она институционална, пошто увек делујемо и употребљавамо језик у контексту политичко-дискурзивних околности” (Хачион 1996: 296). Језичке јединице у себи садрже идеолошке маркере којима одређују субјекте које означају, као и објекте и појмове које одређују, па се уз одредничку реч у речницима налазе квалификативи који корисницима служе као назнаке са каквом конотацијом се дата лексема у језику и култури одређеног народа употребљава. Поред квалификативних одређења која су језички системи познавали у свим епохама, историјска метафикција изнедрена у постмодернистичком периоду успева да у језик учита идеолошке маркере којима хуманистички и позитивистички дискурси успевају да одоле (уп. Хачион 1996: 310). „Постмодернизам, наравно, није једноставно некаква теоретска грешка. Он је, између осталог, идеологија једне специфичне епохе Запада, када понижене и увређене групе почињу поново да освајају део своје историје и сопства” (Иглтон 1997: 162). Тиме се показује да борба за историју јесте борба за постојање, остварење кроз прошлост која је одређујућа како за садашњост тако и за будућност.

„Језичко и политичко, реторичко и репресивно – то су везе које постмодернизам поставља насупрот хуманистичкој вери у језик и његову способност да представи субјект или 'истину', историјску или фикционалну” (Хачион 1996: 310–311). Репресивним приступом језику као систему разграђује се идеја о богаћењу језика и коришћењу свих доступних средстава којим би се језички израз могао употребити, а семантички потенцијал речи проширити. Такав приступ

доводи до галопирајућег пустошења језика које у свим сферама живота напредује, а троши и естетску и моралну одговорност у употреби језика, и – упозоравајуће – угрожава човекову бит (уп. Хајдегер 1998: 10).

Репресивни приступ језику уочљив је приликом описивања прошлости, али и одређења појмова који репрезентују историјске чињенице, у постмодернистичком периоду врло отворено, док се у другим епохама то чинило, али прикривено. Интенције да се прошлост обузда означене су необичном фразом *савладавање прошлости*, која настаје из трајног ужаса којим исувише моћна прошлост прети. Речи, ма како преобликоване, садрже траг насиља који непрекидно ствара страх (уп. Клаусен 2003: 6), па одступање од употребе јединица које означавају мучну прошлост не чини да таква прошлост ишчезне, већ додатно појачавају страхом импрегнирану представу о догађајима које данас познајемо једино кроз реч. Историја по себи није текст, није приповетка, ни кључна ни нека друга, али представља одсутни узрок приступачан само у облику текста, а наш приступ њој и самом Реалном мора проћи кроз њену претходну текстуализацију, њено претварање у приповетку у политичком несвесном (уп. Џејмсон 1984: 38).

Немогућност остварења политичких интенција одређеном акцијом обично бива завршено устремљењем на знак, и то са тежњом ка његовом прочишћењу од, на пример, политичких нечистоћа. Тиме се успоставља однос према језику који језички систем чини стварним: и када има исувише моћи (у марксистичком смислу), и када се појављује као нешто неухватљиво одсутно (у фрејдовском смислу) (уп. Иглтон 1997: 29–30).

Језичка средства могу се искористити у служби прикривања, мистификовања или на било који начин легитимизовања света, у идеолошкој служби свесног одређења стварности на овај или онај начин (уп. Иглтон 1997: 55). „Језик постаје инстанција истине само у свијести неидентичности израза с оним што је мишљење” (Адорно 1979: 107), мада је евидентно да свако мишљење у језику дуби простор за нова читавања (уп. Хајдегер 1998: 57).

Чини се да је идеолошким тенденцијама доступан сваки хронотоп, па и повлачење пред идеологијом не представља ништа до идеолошки одређен покушај да се измакне (а то непрекидно покушавамо, па залазимо дубље у идеолошки простор). Својим мишљењем, казивањем, посебно о историји, реинкарнирамо патњу коју новија литература тежи да поништи. Истина је да „ниједна универзална историја не води од дивљаштва ка хуманитаризму, али постоји једна која води од праћке до мегатонске бомбе [...] Телеолошки, све што се одвијало и одвија се све до данас – уз повремене предахе – представља управо апсолут патње” (Иглтон 1997: 71). Јединка увек, без обзира на расу, класу и пол – тежи да се избави. Постмодерно мишљење, поткрепљено великим бројем радова о расизму и етничности, ипак предвиђа будућност која се не разликује умногоме од садашњости, а таквој се будућности радује (уп. Иглтон 1997: 178).

„Тајна избављења зове се сећање” (Клаусен 2003: 14). Прва и друга генерација преживелих у Холокаусту негују сећање као интензивно и хронолошки блиско искуство са трауматским последицама по биће и постојање. „Круг кривице и насиља захтева од касније рођених психички напор пред којим појединци, ма од кога потицали, спонтано у страху узмичу” (Клаусен 2003: 16). Питање културе сећања поставља се, дакле, у односу на трећу генерацију преживелих, генерацију изложену настојањима да се историјска чињеничност геноцида дискредитује, учини мање значајном, мање истинитом. Међутим, савремена истраживања показују да трећа генерација, ипак, покушава да успостави везе са прошлошћу, да

ојача јеврејски идентитет, а, истовремено, изграђује свест о централности Холокауста у људском друштву (уп. Шалев 2008: 22). Тумачења текстова непрекидно развијају механизме за нова идеолошка улагања, па се на крају судбина појединца поима као судбина читавог човечанства и жртва појединца доводи до историјске или колективне рazine, па се доживљава као жртва читавог човечанства (уп. Џејмсон 1984: 33).

Холокауст је, евидентно, централна појава у историјском континуитету и, упркос интенцијама Запада да укине истинитост историјских догађаја, у човечанству и језику као поступку људске текстуализације прошлости изазива разумевање које увек води разумевању жртве, јер патња лежи у домету наше психолошке конституције (уп. Бауер 2008: 132).

1.1. Предмет, циљеви, методологија рада

Предмет рада јесу лексеме ексцерпирани из одабраних речника српског језика које су у вези са јеврејством.

Циљ рада јесте издвајање лексема које одређују појмове о јеврејству како би се направио речник на основу изабраног корпуса и показало којим се језичким јединицама одређују истраживани појмови у оквиру српског језика. Стварање речника подстакнуто је идејом о неопходности упознавања са јеврејском културом кроз језик и очувања свести о Холокаусту као догађају који је одредио прошлост и будућност сваког народа на било ком ступњу развоја.

Очекује се да ће се у издвојеном речнику највећи број лексема односити на религију, а затим на насиље и прогонство који су одредили судбину Јевреја.

Корпус чине *Речник српскохрватског књижевног језика* (1990) и *Речник српског језика* (2007). Методом посматрања удруженим са методом анализе формирана је грађа, да би се упоредном методом утврдила разлика међу лексемама забележеним у двама речницима насталим у периоду од 17 година.

Забележене су све лексеме које су у лексикографској дефиницији садржале појам *Јевреј*, без обзира на то да ли се тај појам развио као одређење у примарном или секундарном значењу. Најпре су издвојене све лексеме из *Речника српског језика*, а затим су из *Речника српскохрватског књижевног језика* издвојене лексеме које су семантички или формално-семантички издиференциране у односу на претходно испитане. Изоставља се егземпларни материјал на основу кога се уочава како дата лексема функционише у систему ради уједначавања приликом представљања, с обзиром на то да се за многе лексеме не наводи контекст у коме се употребљавају.

2. Речник јеврејских појмова

Агарјанин и **Агарјанин**³ м *неверник* (назив за Турке – по једном арајском племену које је, према Светиом писму, било у непријатељству с Јеврејима, Жидовима). РСХЈ

амин узв. хебр. 1. *завршна реч у хришћанском и јеврејском богослужењу која значи 'нека тако буде, уистину'*. 2. (у прил. служби) *свршено, гоштво; доста*: х – Тако је и амин. 3. (у им. служби) м *свршетак, крај*: доћи на - . • **као** - *сиђурно, заиста, неминовно*. РСМ

3 Агарјански.

антисемитизам⁴, -зма м *непријатељски став, непријатељности, мржња према Јеврејима (Семитима)*. РМС

Ашкеназ, -аза м *немачки Јеврејин; припадник Јевреја средње, северне и источне Европе (за разлику од Сефарда)*; уп. Ешкеназ. РМС

Библија ж грч. *Свето писмо, збирка основних списа хришћанске и јеврејске религије, коју сачињавају Стари и Нови завети*. • **стар као** – разг. *веома стар*. РМС

галилејски, -а, -о 1. *који се односи на Галилеју (јеврејску покрајину у Палестини, у којој се, по хришћанском предању, родио Исус Христос)*. 2. *који је у духу Христовог учења, хришћански*. РМС

гето, -та м (мн. гета с) итал. 1. *ист. а. ограда део града у коме су у средњовековној Европи живели Јевреји издвојено од осталог становништва*. б. *у доба нацизма градска четврт основана за издвајање и уништавање Јевреја: варшавски*. 2. *градска четврт у којој живе сиромашни или расно дискриминисани становници, сиротињска четврт*. РМС

гој, гоја м *хебр. онај који није Јеврејин, Жидов (за Јевреје, Жидове)*. РСХЈ

декалог м грч. рлг. *десет божјих заповести, које је према Библији Мојсије добио од Бога на брду Синају и донео Јеврејима*. РМС

Жидов, -ова и **Жидов**⁵, -а м *Јеврејин*. РМС

Жудија⁶ м *заст. в. Жидов, Јеврејин*. РСХЈ

жут, жута, жуто (одр. жути, -а, -о; комп. жући) 2. – **трака** *насилно давана ознака Јеврејима под фашизмом*. РСХЈ

завет, *ијек. завјет, м изр. цркв. Стари – први, старији део Библије заједнички за мојсијевце и хришћане; Нови – дружи део Библије, хришћански додатак ранијем старојеврејском тексту; положити – ставити у редовнике, калуђере*. РСХЈ

зид м (лок. (на) зиду, мн. зидови) 1. *усправни део конструкције зграде на који се надовезује кров или се њиме преграђује унутрашњости зграде: – куће, – собе*. 2. *зидана ограда (од камена, цигле и сл.); заштитни део тврђаве, зидина: авлијски –, – маслињака; градски зидови*. 3. *вертикална страна рова, јаме, посуде и сл. : – лонца*. 4. *унутрашња страна каквог шупљег органа, цеви и сл. : – једњака, – ћелије*. • **живи** – спорт. ред играча испред свог гола који спречавају телима пут лопти. **главом кроза зид остваривати нешто тешко, немогуће. догурати, притиснути некога уза зид довести некога у безизлазан положај. и зидови имају уши ништа се не може сакрити. између четири зида не излазити из собе, из куће. – плача зид у Јерусалиму, свето место Јевреја. Кинески** – *ист. зид у Кини из 3. в. пре н. е. фиг. кинески – непробојна преграда, сметња*. РМС

Израел⁷ м *земља на Блиском истоку у којој живе претежно Жидови, Јевреји; фиг. Жидови, Јевреји*. РСХЈ

Израелац, -лица м (ген. мн. Израелаца) *човек из Израела; Јеврејин, Жидов*. РСХЈ

израелићанин м *припадник јеврејске, мојсијевске вероисповести*. РСХЈ

јаломак, -мка м *хебр. капица какву носе ортодоксни Жидови*. РСХЈ

4 У Речнику се наводе и лексеме *антисемити, антисемитски*, који су значењски у блиској вези са наведеним појмом, па се за потребе нашег речника не издвајају посебно. На исти начин поступаће се и у остатку текста, те ће се у фуснотама наводити лексеме које су семантички веома блиске издвојеној јединици, а разликују се једино према граматичким категоријама.

5 Жидовка, жидовски.

6 Жудијски.

7 Израелац, израелит, израелитски, израелићанин, израелићанка, израелићански, Израелка, израелски.

Јевреј, -а, **Јевреј**, -еја и **Јеврејин**⁸ м (мн . Јевреји и Јевреји) припадник семитског народа који живи у Израелу и другим земљама. РСМ

јеврејштина ж а. в. јеврејство (а). б. јеврејски начин изговора. РСМ

јерихонски и **јерихонски**, -а, -о који се односи на Јерихон (древни град у Палестини) • – **ружа** бот. једногодишња биљка из ф. крсташница *Anastatica hierohuntica*. – **труба** *штруба* од чијеж су се продорног звука, по библијској причи, срушиле зидине града Јерихона у Палестини и Јевреји у њега ушли. РСМ

Јехова и **Јехова** м боџ у јеврејској релиџији. РСМ

јидиш м нем. мешавина немачког дијалекта и јеврејског језика са елементима словенских и романских језика и јеврејским алфабетом. РСМ

Јуда и **Јуда** м 1. јеврејско име (према Јуди Искариотшу, који је по Библији издво Христаша) које се употребљава у фигураативним значењима; издајник, неверник. 2. пеј. Јеврејин, Жидов. РСМ

јудаизам⁹, -зма м јеврејско верско учење; јеврејско схватање, обичаји. РСМ

Јудејац¹⁰, -јца м становник Јудеје (покрајине у Палестини); Јеврејин. РСМ

кабала¹¹ ж хебр. релиџиозно учење, објашњење светаша помоћу симболичног тумачења светаших текстоваша; јеврејска тајна релиџиозно-филозофска наука, заснована на мистичном тумачењу Библије. РСМ

кантор м лат. певач; орџулаш и зборовођа, хоровођа; певач молишава (код Јевреја). РСХЈ

кошер м непром. јело и пиће које је у складу с јеврејским верским прописима. РСМ

левит, -ита м грч. -лат. 1. Јеврејин из Левијевог племена. 2. ђакон или подђакон у католичкој цркви. РСМ

маран, -ана м шп. ист. Јеврејин или Мавар који се од страха пред инквизицијом у Шпанији покрстио. РСХЈ

мацес м хебр. бесквасни хлеб у виду танких листаша који Јевреји, Жидови једу у време пасхе. РСХЈ

Месија и **Месија** м хебр. 1. првобитно назив за духовног и светашовног владара израелског народа, а касније избавиштел, сшасиштел кођа је, према веровању старих Јевреја, Бођ обеао јеврејском народу; Исус Христаш, обећани сшасиштел, избавиштел и оснивач хришћанства. 2. (месија) фиг. онај који има велику и важну мисију, задатак, улогу од великог значаја, сшасилац, ослободилац, избавиштел. РСМ

мишна ж хебр. књиђа с текстовима из јеврејског усменог предања, први део Талмуда. РСМ

мојсијевац¹², -евца м припадник јеврејске вере (по Мојсију, који је по библијском предању оснивач јеврејске релиџије). РСМ

народ м (ген. мн. Народа) [...] **изабрани** – Јевреји (према библијском учењу); фиг. они који имају, уживају нарочите повластице, привилеџије. РСМ

обрезати¹³, -ежем свр. 1. исећи неравне крајеве нечеђа; исећи сувишне младе лаштаре (на лози, воћу, дрвећу): – књиђу, – воће. 2. подврћи верском обичају обрезивања (код муслимана и Јевреја). РСМ

8 Јеврејка, јеврејски, јеврејство (РСМ), јеврејштина (РСХЈ).

9 Јудаизирати (РСХЈ).

10 Јудејски.

11 Кабалист(а) (РСХЈ).

12 Мојсијевски, мојсијевство.

13 Обрезивање.

осана хебр. цркв. 1. ж јеврејска литургијска пјесма. 2. узв. здраво! добро дошао! РМС

Пасха¹⁴ ж јеврејски верски и национални празник (у спомен на библијско ослобођење Јевреја из еџипатског ропства, на излазак из Еџипта у обећану земљу) на који се једе бесквасни хлеб, а пада у пролеће, око Ускрса. РМС

пејаси м мн. = пејеси дуљачки записици, бакенбарти на слепоочницама (обично у Јевреја који се придржавају патријархалних обичаја). РСХЈ

печат м (заст. ж) – Соломонов – шестокрака звезда, састављена од два троугла, као национални симбол Јевреја. РСХЈ

погром м рус. масовно уништавање неке етничке или верске мањине праћено отимањем имовине од њених власника : – Јевреја. РМС

посути, посепем (импер. поспи; трп. прид. посут) сврш изр. – се прахом по глави, – се пепелом предајти се великој жалости због какве несреће; покајати се јавно (од старојеврејског обреда којим се симболично исказивала отишта жалост). РСХЈ

првосвештеник м 1. врховни свештеник старих Јевреја и неких старих многобожаца. 2. рпг. назив духовног лица највишег чина. РМС

раби, -ија м хебр. почасна титула за учене, високообразоване људе код старих Јевреја; учењак уопште. РМС

рабин, -ина м хебр. јеврејски свештеник. РМС

Саваот м хеленизовани јеврејски надимак бога Јехове које је преузело хришћанство и придавало га своме богу, Господ. РМС

садукеј и **садуцеј**, -еја м хебр. припадник старојеврејске секте која је признавала само писане законе и није веровала у бесмртност душе, али се у моралном погледу држала широког прописа. РСХЈ

Семит¹⁵, -ита м 1. у мн.: група народа врло старог порекла, сродних по језику и антрополошким особинама, који су насељавали или насељавају земље Блиског и Средњег истока, северну и североисточну Африку, старовековни Акађани, Арамејци, Феничани и др., данас Јевреји, Арапи и део Етиопљана (у јд.: припадник неког од те групе народа). 2. Јеврејин, Жидов. РМС

сефард¹⁶ м хебр. Јеврејин пореклом из Шпаније. РМС

синагога ж грч. јеврејски храм, богомоља, шемп. РМС

синедриј, -ија и **синедријум** м грч. ист. 1. у старих Грка веће, скупштина, састављена од равноправних чланова који решавају о јавним пословима. 2. у старој јеврејској држави орган највише државне власти и главно судиште. РСХЈ

соломонски, -а, -о мудар и праведан (према јеврејском краљу Соломону, познатом по својој мудрости и праведности): – решење, – пресуда. РМС

субота ж хебр. 1. шести дан недеље (седмице), дан између петка и недеље. 2. у старих Јевреја дан одмора, посвећен мртвима. • **Велика** – дан уочи Ускрса. **Лазарева** – црквени празник у православној цркви уочи Цвети, Врбица. РМС

темпл м лат. богомоља, храм (обично јеврејски), синагога. РМС

тефелин, -ина м узан црн каиш са кутијицом у којој се налазе исписане изреке из Библије, а при молишти Јевреји га обично обавијају око руке или око главе. РСХЈ

Тора и **Тора** ж хебр. јеврејски назив за првих пет књига Библије, Мојсијев законик, Петокњижје. РМС

14 Пасхални (РСХЈ).

15 Семитизам, семитски.

16 Сефардар, сефардски.

хебраизам, -зма м лингв. *јеврејски израз, јеврејска језичка црпа у неком другом језику.*

Хебреј¹⁷ м в. *Јевреј.* РСМ

хексаграм м грч. *шесторокрака (Давидова) звезда, симбол јеврејства.* РСМ

холокауст м грч. ист. 1. *код старих Грка и Римљана – спаљена жртва која се приносила боговима и покојницима, жртва паленица.* 2. *спаљивање Јевреја и др. у Другом светском рату; спаљивање, покољ уопште.* РСМ

хосана хебр. цркв. 1. *ж јеврејска литургијска песма.* 2. *узвик одушевљења: здраво! слава! добро дошао!* РСХЈ

ционизам, -зма м пол. *јеврејски национални покрет с циљем стварања самосталне јеврејске државе у Палестини (назван по брду Цион или Сион код Јерусалима).* РСМ

Чивут¹⁸ м тур. пеј. *Јеврејин, Жидов.* РСМ

Шпањол, -ла м *Шпанац (обично Јеврејин).* РСХЈ

3. Преглед грађе

Истраживање је показало да је од 64 издвојене лексеме половина у вези са религијским појмовима, док остале лексеме означавају називе за Јевреје, места у којима бивствују, као и политичке, идеолошке симболе који се везују за јеврејство. Религијска тематика неретко се везује за идеју о народу који је, између осталог, прогањан и на верској основи. Како Дерида (2001: 46–47) наводи: „Бог је, дакле, умешан у рат. Његово име је, као име мира, такође једна функција у систему рата, једино почев од кога можемо да говоримо, једино чији језик може икада да говори”. Таква паралела показује да језик препознаје и упија стварносне елементе, па се у лексикону српскога језика велики део јединица које одређују јеврејство односи управо на верске појмове. Сличност човека са Богом одражава се и у језику, а управо у таквој сличности налази се заједнички корен хуманизма и теологије (уп. Дерида 2001: 47).

Поред наведених верских појмова најмнобројнији су различити називи за Јевреје, неретко формиран према географском подручју на коме живе. Четири су појма везана за насиље над Јеврејима (*антисемитизам, погром, холокауст, гетто*). Примећује се да једино наведене четири лексеме носе семантички потенцијал који одређује судбину Јевреја током Другог светског рата, а самим тим и историјски одређују овај народ у периоду највећег страдања. Лексема *гетто*, која у свом примарном значењу означава ограђени простор у средњовековној Европи у коме, изоловано, живе Јевреји, да би током Другог светског рата означавала простор у коме су Јевреји страдали, па се закључује да идеја о изолованости, Другости одређује значење ове лексеме у оба случаја, а семантичка померања односе се на историјски контекст у коме се поменуто изоловање врши. Холокауст се јавља у два значења: као обредни ритуал приношења спаљене жртве, а затим као историјски догађај у Другом светском рату. Историјност је садржана у речи-ма које семантички бивају одређене кроз насиље. „Реч која би се произвела без имало насиља не би одређивала ништа, не би рекла ништа, не би ништа нудила другом; она не би била *историја* и не би ништа *показивала*” (Дерида 2001: 104). Уочава се да појмови који су у вези са јеврејством у малом проценту учествују у формирању пренесених значења, те да се велики број јединица везује искључиво

17 Хебрејка, хебрејски.

18 Чивутарија, Чивутин, Чивутк(ињ)а, чивутски, Чивучад, Чивуче.

за хебрејску културу и историју. Левинас (2001: 117) сматра да језик који само именује догађаје није исправан, да догађаји сами по себи позивају на компромис, а да се говор, а самим тим и језик, једноставно претвара у политику и служи као шифрарник онима који су, и без свог знања, ступили у одређену странку основану на одређеној политичкој употреби језика.

Поред наведеног, анализа је показала да се у издању Речника из 1990. године бележе лексеме којих у каснијем издању из 2007. нема, што се може тумачити постепеним смањењем броја јединица које одређују јеврејство, а самим тим и постепеним губљењем веза са датом културом и заборављањем могућности ишчежавања и прогањања која нас данас, чини се, више него икада одређује.

4. Закључак

Смањење броја јединица којима се јеврејство исказује у српском језику може бити повезано са настојањима Западног света да подстакне заборав и ублажи насиље којим је разрушен не само један народ већ и један свет коме и Запад припада. Бележење јединица које су у директној вези са јеврејском културом, са изузетно малим процентом оних које карактерише пренесено значење и укључење у фразне структуре, најчешће се своди на бележење религијских појмова, док се бележење лексема са семантичком компонентом насиља своди на неколике јединице. Одвајање говора као ненасиља од историјског насиља ослања се на извесну врсту трансисторичности, не-историје, која у своме надахнућу може имати корене везане за судбину Јевреја (уп. Дерида 2001: 105–106). Уочава се да је у периоду од 17 година број забележених јединица умањен, па се у Речнику из 1990. године наводе јединице које Речник из 2007. године не садржи. Требало би квантитативну анализу спровести на материјалу Речника САНУ¹⁹ када се за то укажу могућности, с обзиром на то да је општега типа и настаје кроз изванвременски период, па би се могло прецизније говорити о степену учешћа лексема које одређују јеврејство у домену српскога језика.

Међутим, јединице које истраживани речници бележе јављају се у мањем броју у односу на јединице које се јављају у литератури које описују Холокауст. Мада је таква литература неретко преведена, чињеница да ју је могуће превести коришћењем лексема и фраза које су у духу српскога језика показује да речници, ипак, не приказују стварно стање, што може бити последица ограниченог обима свакога од њих, као и задатака који су одређени њиховом природом и циљевима.

Не би ни требало очекивати превише од речника општега типа, већ се треба упустити у стварање речника тематског типа који би представљао свеобухватни корпус јединица које одређују јеврејство, а самим тим учинио искорак ка немогућности заборавља ужаса који одређује (транс)модерну стварност. Сећање треба неговати не само зато што обликује прошлост већ зато што обликује будућност и захтева да, имајући у виду јеврејску и свеукупну људску историју, обећамо фундаментално другачији свет (уп. Шалев: 24).

„Да ли смо ми Јевреји? Да ли смо ми Грци? Ми живимо у разлици између Јеврејина и Грка, која је, можда, јединство онога што се назива историјом” (Дерида 2001: 112). Шта значи живети у разлици, ако не бити други, у позицији изван не само једне већ две структуре, позицији која може обећати да систем постоји, али не обећава да се делом система може постати? Преко којих се механизма Јевреји уопште могу укључивати у заједницу, како то чине (или чинимо?) данас?

¹⁹ Тако истраживање тренутно није могуће спровести због недовршености Речника.

Прављење поменутог тематског речника било би најсличније новом језику хуманизма, а тиме би се утицало на одбрану против нормализације удаљавања од историјски релевантних догађаја и утицало на неговање културе сећања и свести о неопходности новог типа дискурса који се бори против прикривања моћи и деловања путем одређених дискурзивних система (уп. Фуко 2020: 252). Том новом речнику најпригоднији би био наслов: Не заборавити Холокауст!

ИЗВОРИ

РМС 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

РСХЈ 1990: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад, Загреб: Матица српска и Матица хрватска.

ЛИТЕРАТУРА

Адорно 1979: Т. Адорно, *Негативна дијалектика*, Београд: Београдски издавачко-графички завод.

Бауер 2008: Ј. Бауер, Да ли је холокауст објашњив?, у: Ј. Мирковић (ур.), *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста*, Београд: Музеј жртава геноцида.

Бенц 2012: В. Бенц, *Холокауст*, Београд: Алтера.

Гутман, Шацкер 2010: Ј. Гутман, Х. Шацкер, *Холокауст и његово значење*, Београд: Завод за уџбенике.

Дерида 2001: Ж. Дерида, *Насиље и метафизика*, Београд: Плато.

Иглтон 1997: Т. Иглтон, *Илузије постмодернизма*, Нови Сад: Светови.

Клаусен 2003: Д. Клаусен, *Границе просветиљелства: Друштвена генеза модерног анти-семитизма*, Београд: Библиотека 20. век.

Левинас 2001: Е. Левинас, Два чланка, у: Ж. Дерида, *Насиље и метафизика*, Београд: Плато.

Михман 2008: Д. Михман, Јеврејска димензија холокауста: контекст савремене јеврејске историје, у: Ј. Мирковић (ур.), *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста*, Београд: Музеј жртава геноцида.

Первић 1984: М. Первић, У трагању за методом, у: Ф. Џејмсон, *Политичко несвесно: приповедање као друштвено-симболички чин*, Београд: Печат.

Фуко 2020: М. Фуко, *Казнено друштво*, Нови Сад: Mediterran publishing.

Хајдегер 1998: М. Хајдегер, *О хуманизму*, Ниш: Градина.

Хачион 1996: Ј. Хачион, *Поетика постмодернизма*, Нови Сад: Светови.

Џејмсон 1984: Ф. Џејмсон, *Политичко несвесно: приповедање као друштвено-симболички чин*, Београд: Печат.

Шалев 2008: А. Шалев, Јад Вашем и сећање на холокауст у XXI веку, у: Ј. Мирковић (ур.), *Израелско-српска научна размена у проучавању холокауста*, Београд: Музеј жртава геноцида.

THE NEW LANGUAGE OF HUMANISM: DO NOT FORGET THE HOLOCAUST!

Summary

The subject of the work are lexemes excerpted from selected dictionaries of the Serbian language that are related to Judaism. The aim of the work is to single out lexemes that define concepts about Judaism in order to create a dictionary based on the selected corpus and show which linguistic units define the researched concepts within the Serbian language. The creation of the dictionary was motivated by the idea of necessity of getting to know Jewish culture through language and preserving awareness of the Holocaust as an event that determined the past and future of every nation at any stage of development. It is expected that in the separate dictionary, the largest number of lexemes will refer to religion, followed by violence and persecution, which determined the fate of the Jews. The material was formed by the method of observation combined with the method of analysis, in order to determine the difference between the lexemes recorded in the two dictionaries created in a period of 17 years, using a comparative method.

Key words: Holocaust, humanism, Judaism, dictionary of Jewish terms, Serbian language

Marija D. Luković